

sensitive sites of industrial infrastructure that could become the targets of terrorist attacks.

Since the consequences of terrorist attacks can be disastrous not only for our country but also for a large part of European territory, Ukraine, in accordance with international agreements, cooperate in the fight against terrorism with foreign countries and specialized international organizations that fight against international terrorism and organized crime. Legal framework for combating terrorism is the Constitution, the Criminal Code of Ukraine, the European Convention on Combating Terrorism, international conventions for the fight against bombings terrorism, financing terrorism and other international treaties of Ukraine.

In accordance with the current legislation in Ukraine created and operates a national system to combat terrorism and terrorist crimes. The main subject of the state policy enforcement in the sphere of security is the Security Service, which carries out the fight against terrorism through appropriate operational-search measures, collects information on the activities of foreign and international terrorist organizations.

The Ministry of Internal Affairs of Ukraine fight against terrorism by preventing, detecting and stopping crimes committed with a terrorist purpose, investigation of which is within the competence of the legislation of Ukraine of the Interior bodies.

The Anti-terrorism Center at the Security Service coordinates the activities of the internal affairs bodies during joint operations conducted with a view to preventing a terrorist act in the airspace and territorial waters of Ukraine.

Keywords: *globalization, international cooperation, radicalism, terrorism, fight against terrorism and organized crime.*

Надійшла до редакції 31.05.2013

Ю.А. Чаплинська

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Наукову статтю присвячено висвітленню актуальних проблем проведення слідчого експерименту. Проаналізовано наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи і тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: *слідчий експеримент, організація, організаційне забезпечення, тактичні прийоми, відтворення.*

Постановка проблеми. Актуальність даної статті зумовлена недостатньою науковою розробленістю і великою практичною значущістю системи організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчих дій, зокрема слідчого експерименту, яка може бути використана у слідчій, оперативно-розшуковій, судово-експертній практиці.

При розслідуванні різноманітних видів злочинів, особливо тяжких, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівок, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюва-

них та обвинувачених, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін. Проведення цих експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії, як слідчий експеримент. На підставі вивчення кримінальних справ (367) та опитування працівників слідчих підрозділів (289) можна дійти висновків, що така слідча дія проводилася лише у 4 % випадків від загальної кількості справ, а у 23 % справ її проведення було очевидною необхідністю, але під час досудового розслідування не робилося. Вказане деякою мірою знижує якість проведення досудового слідства в цілому. Окрім того, 48 % слідчих вказали на необхідність оновлення та удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних справ, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей зумовлюють важливе організаційно-тактичне значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальна тактика проведення відтворення обстановки і обставин події у вигляді слідчого експерименту досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, Л.А. Соя-Сірко, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамишьян та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна й доволі велика, оскільки ця слідча дія досить широко застосовується у правоохоронній практиці і є розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації і тактики проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, **метою** цієї статті є висвітлення особливостей тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту з урахуванням потреб сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події і яким саме чином. Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій.

Вказана слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним (обвинуваченим) буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко й незамінним способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [1, с. 10]. Тому в таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих дій.

Отже, слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для кримінальної справи [2, с. 5].

На думку І.М. Лузгіна, сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або ж шляхом зміни ходу процесу у певному напрямку. Зміст даного методу складають будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування у схожих умовах аналогічного явища в минулому або майбутньому [3].

Від перевірки показань на місці слідчий експеримент відрізняється сутністю й суб'єктом. Перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний спосіб шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому ж місці. При слідчому експерименті, навпаки, дослідні дії складають його сутність і служать методом одержання й перевірки інформації. Експеримент може бути проведений і за відсутності особи, чий показання перевіряються, причому в деяких випадках провадження його на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим [4, с. 225].

Головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінальної справи.

До основних завдань слідчого експерименту можна віднести:

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину;
- перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій;

- отримання нових доказів;
- встановлення й усунення протиріч у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину та ін.

Дослідження кримінальних справ (367) дозволяє дійти висновків, що у правоохоронній практиці проводяться такі види слідчих експериментів:

- 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища;
- 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- 4) встановлення наявності або відсутності в конкретної особи певних професійних вмінь та навичок;
- 5) встановлення можливості вчинення тих або інших дій за певний час;
- 6) встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів;
- 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

На підставі узагальнення правоохоронної практики, вивчення кримінальних справ та опитування слідчих можна вказати, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалися подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де й відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, що розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін. [5, с. 234; 6, с. 394]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не всю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій (випробувань) доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Недоцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами у кримінальній справі, що пояснюється можливістю їх знищення або пошко-

дження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

В.О. Коновалова та Ф.В. Хоменко вказують, що макетування створює емоційну настроєність та сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими [7, с. 10-16; 8, с. 30-34].

Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

3. Неодноразове й поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово й у змінних умовах з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту.

Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто вся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження, і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

Слід указати, що усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, на думку Є.І. Макаренка, інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність [9].

5. Залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту. При проведенні анкетування і опитування серед працівників слідчих підрозділів ми дійшли висновку, що до експериментальних дій підозрювані та обвинувачені залучалися у 89 % випадках. Залучення свідків і потерпілих може дозволити чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

б. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними або обвинуваченими (наприклад, затримано декілька членів організованого злочинного угруповання), слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

Н.І. Гуковська та В.Ю. Шепітько вказують, що слідчий експеримент можна проводити за участю усіх обвинувачених одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [10, с. 36; 11, с. 328]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер стосовно інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Не рекомендується проводити дослідження за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила злочин (зокрема, знаходиться у розшуку, переховується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то у цьому разі можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Вказані тактичні умови слідчого експерименту, зі слів Р.С. Белкіна, охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування злочинів [12, с. 80].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних справ, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення відтворення обстановки і обставин події (у вигляді слідчого експерименту) за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінальної справи епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами в таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення, графіки, діаграми), власноручно виконані злочинцями, в яких відбиваються всі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [13, с. 425].

Висновок. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі до-

ведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. – К., 1986.
2. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – М., 1964.
3. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М., 1973.
4. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. / М. В. Салтевський. – Х., 2001. – Ч. 2.
5. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. / М. В. Салтевський. – Х., 2001. – Ч. 1.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – К., 2005.
7. Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / В. Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – № 12. – С. 10–16.
8. Хоменко Ф.В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події / Ф. В. Хоменко // Радянське право. – 1968. – № 11. – С. 30–34.
9. Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту : лекція / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ, 2004.
10. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент (пособие для следователей) / Н. И. Гуковская. – М., 1958.
11. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К., 2001.
12. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / под ред. А. И. Винберга. – М., 1959.
13. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2011.

Чаплинская Ю. А. Организационно-тактическое обеспечение проведения следственного эксперимента. Научная статья посвящена рассмотрению актуальных проблем проведения следственного эксперимента. Анализируются имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предлагаются организационные мероприятия и тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: следственный эксперимент, организация, организационное обеспечение, тактические приемы, воспроизведение.

Chaplynska Yu. A. Organizational-tactical support of investigative experiment.

The scientific article deals with issues of investigative experiment taking into account modern requirements of law-enforcement practice. The author has analyzed existing in the legal literature point of view on this issue and the organizational-preparatory measures for investigative experiment. It is proved that ignoring the preparatory activities to the investigative experiment leads to the superficiality of investigative actions.

The author has defined the main tactics of conducting investigative actions, in particular, the investigative experiment in the conditions as close to those in which took place the event, fact or phenomenon; use during the experiment, the same instruments, tools, devices and materials used during the criminal event; repeated and phased (stage) research and repetition of testing activities in a changing environment; limited number of participants of investigatory actions and the necessary experimental research actions (testing) that are the

most similar to those that took place in reality (sequence by the way, the nature, pace); attraction of a witness, victim or suspect prior to the experiment; investigative experiment with each suspect separately.

Investigatory experiment is the most time consuming and complex investigative action, as it involved a significant amount of violence. The results of properly investigated action play an important role in the process of proving the guilt of the persons suspected of committing crimes, especially in case of their refusal previous evidence or in case of death. High-quality and efficient conduct of this investigative actions requires careful preparation, clear organization and use of a range of tactics and combinations that will allow to receive truthful testimony and to prove the involvement of certain individuals to criminal activity.

Keywords: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Надійшла до редакції 04.06.2013

Т.О. Лускатова

ад'юнк

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.985 : 343.343.3

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЩО СПРИЧИНИЛИ СМЕРТЬ ПОТЕРПІЛОГО

Здійснено аналіз та узагальнення наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо складу криміналістично значущих властивостей особистості злочинця; визначено зміст типових ознак осіб, які скоюють тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого.

Ключові слова: *криміналістична характеристика умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого; особа злочинця; криміналістично значущі ознаки.*

Постановка проблеми. Формування методики розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, неможливе без ґрунтового дослідження їх криміналістичної характеристики, одним із основних складових елементів якої є інформація про типову особу злочинця. Дані, які складають найбільш вірогідний портрет правопорушника, в подальшому дозволяють слідчому звузити коло пошуку підозрюваних, здійснити висунення та перевірку версій, спрогнозувати тактику поведінки імовірного злочинця, вирішити низку інших проблем розслідування.

Особистість злочинця, як складова видової криміналістичної характеристики злочинів, та, зокрема, різновидів діянь проти життя та здоров'я особи, в тому числі спричинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, досліджувалися багатьма науковцями.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначеним питанням приділяли увагу Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Дрозд, В.Ф. Ермолович, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, Р.Д. Мусабіров, М.В. Салтевсь-